

Christus onze hoeksteen

De schriftplaatsen in Ps118:22; en Js8:14; 28:16 vormen samen een prachtig schilderij waarop Christus is afgebeeld. Psalm 118 staat bekend als de grote *Hallel* die ook door de Heer Jezus zelf gezongen werd tijdens het Pascha. De woorden in vers 22 van deze Psalm werden in het Jodendom toegepast op Abraham en David, maar bovenal als verwijzend naar de komende Messias.¹ Later zou de Heer Jezus voor zichzelf in het Nieuwe Testament deze profetie aanhalen (Mt21:42).

Een soortgelijke duiding zien we in de Targum van Jonathan bij Jesaja 28:16: ‘Kijk, ik plaats in Sion een Koning, een Koning, sterk, machtig en verschrikkelijk. Die ik vasthoudt en versterkt. De profeet zegt: “En de rechtvaardigen, waarin vertrouwen is, zullen niet sidderen als er verdrukking komt.”’ Ook hier wordt duidelijk dat de ‘hoeksteen’ als verwijzing werd gezien naar de toekomstige Koning.²

1.1.a De steen-profetieën

De nauwkeurige Bijbellezer heeft wellicht al opgemerkt dat niet alleen Petrus, maar ook Paulus het oudtestamentische getuigenis van Jesaja 8:14 en 28:16 verbindt. Zo schrijft Paulus in Romeinen 9:32b-33: ‘Zij hebben zich gestoten aan de steen des aanstoots, zoals geschreven staat: “Kijk! Ik plaats een steen des aanstoots en een rots der ergernis in Sion [Js8:14]”; en [Js28:16]: “Wie op Hem vertrouwd zal niet teleurgesteld worden.”’

Beide apostelen wijken daarbij in hun formulering op dezelfde manier af van de Septuaginta (LXX) – de Griekse vertaling van het Oude Testament. Zo gebruiken ze de woorden ‘plaatsen’ (Gr. *tithémi*) en ‘ergernis’ (Gr. *skandalon*), in plaats van de woorden ‘werpen’ (Gr. *emballó*) en ‘val’ (Gr. *ptóma*) die de Septuaginta gebruikt.

Door deze parallelliteit in afwijking, dachten sommige uitleggers dat er een mondelinge overlevering bestond van deze tekstuitleg. Selwyn dacht zelfs aan een hymne die in het prille begin van de vroege christenheid reeds gezongen werd.³ Anderen hadden bedenkingen op beide gedachten en wezen op taalkundige afwijkingen en structuurverschillen in de citaten.⁴ Ook misten ze bij Paulus een heldere verwijzing naar Psalm 118:22. Van Houwelingen denkt zodoende aan de mogelijkheid dat Paulus aanwezig was tijdens Petrus’ verhoor voor de Hoge Raad en hij deze steen-profetie van Petrus dus hoorde en in zijn hart bewaarde (Hd4:10-11; 22:5; 26:10).⁵ Dat is een interessante hypothese, die we echter, gezien het zwijgen van de Schrift daarover, nooit zullen kunnen bewijzen.

1 H.L. Strack en P. Billerbeck, *Kommentar zum Neuen Testament, aus Talmud und Midrasch*, Vol.I, (München:Beck, 1926), 876; Vgl. Rashi, ‘Micha,’ in *The Judaica Press Complete Tanach with Rashi*, ed. A.J. Rosenberg, ([CD-ROM]; Judaica Press, 2005): bij Mi5:1.

2 J. Jeremias, ‘λίθος, λίθινος,’ in: *Theological Dictionary of the New Testament*, red. G. Kittel en G. Friedrich, Vol. IV, (Grand Rapids:Eerdmans, 1964-1976), 272; H.L. Strack en P. Billerbeck, *Kommentar zum Neuen Testament, aus Talmud und Midrasch*, Vol.III, (München:Beck, 1926), 276, 593.

3 E.G. Selwyn, *The First epistle of St. Peter: The Greek Text with Introduction, Notes and Essays*, (Grand Rapids:Baker, 1981), 268-281.

4 J.R. Michaels, *1 Peter*, (WBC; Waco:Word, 1988), 94,102.

5 P.H.R. van Houwelingen, *1 Petrus: Rondzendbrief uit Babylon*, (CNT; Kampen:Kok, 1991), 79.

1.1.b De betekenis van 'hoeksteen'

De verwijzing naar de 'hoeksteen' blijft interessant. Meerdere keren wordt het woord gebruikt door de nieuwtestamentische schrijvers (Mt21:42; Hd4:11; Ef2:20; 1Pt2:6). Moeilijk daarbij is de vraag: 'Wat is een hoeksteen en waar bevindt die zich?' Een antwoord lijkt makkelijker dan gedacht. Allereerst blijven we in het donker zitten over de exacte vertaling met 'hoeksteen'. De discussie over wat precies bedoeld wordt met de term is dan ook een groot debat onder verschillende nieuwtestamentici. Het Griekse *akro-góniaios* ('hoek'-'steen') vinden we immers nergens buiten de Bijbelse literatuur. Het is een echt Bijbels woord, om het maar zo te zeggen. Nergens anders kom je het tot nu toe tegen, noch bij Plato, noch bij Aristoteles of bij welke Griek dan ook. Tevens kan de hoeksteen bij een gebouw naar verschillende stenen wijzen. Ook dat zorgt voor verschillende gedachten en toepassingen van deze steen.

In Js28:16 is het de vertaling van het Hebreeuwse *pinnáh*, dat als basis het woord 'hoek' heeft. Maar ook daarmee kunnen we alle kanten op. We kunnen denken aan de hoek van de straat (Sp7:8,12), de hoek van het dak (Sp21:9; 25:24), de hoek van een huis (Jb1:19), de hoek van het altaar (Ex27:2; 38:2) en de hoek van de stadsmuur (Ne3:24,31). Verschillende uitleggers hebben dan ook een poging ondernomen om meer duidelijkheid te krijgen over de plaats van de 'hoeksteen'. Alle mogelijkheden duiken zo nu en dan weer op in de gemeente, waardoor het nuttig kan zijn om ze hier eens de revue te laten passeren.

De fundamentssteen

Reeds de vroege kerkvaders dachten bij de 'hoeksteen' als de fundamentssteen van een gebouw.⁶ Om erover te kunnen struikelen, moest de steen immers laag bij de grond liggen.⁷ De hoeksteen was dus een grote, gehouwen steen, die op de hoek van een huis gelegd wordt als fundering van de plek, waar twee muren samenkomen. In de antieke bouwkunst was deze 'hoeksteen' de voornaamste steen van waaruit gebouwd werd.

Sommige wetenschappers zeggen dat onder deze belangrijke funderingsstenen in de Oudheid de lichamen van kinderen of oudere personen werden neergelegd. Dit gebruik zien we in de Bijbel ook terug bij andere volkeren (Jz6:26).⁸

De stevige van de structuur van het huis werd bepaald door de hoeksteen. Wanneer hij niet sterk genoeg zou zijn of niet zorgvuldig gelegd, zou het verband tussen de twee samenkomende muren zwak worden. Daarom werd hij steeds met nauwgezetheid uitgezocht uit een voorraad stenen, die er voor in aanmerking kwamen en had deze steen een grote afmeting.⁹ Zo spreekt Flavius Josephus in zijn werk *Joodse Oorlogen* over witte marmerstenen die een afmeting hadden van 10 x 5 x 2,5m.¹⁰ De woorden 'steen ten grondslag' en 'kostbare hoeksteen van een vaste grondslag' in Jesaja 28:15 lijken in deze richting te wijzen (zie ook Jb38:6; Jr51:26).¹¹ Diezelfde

6 Chrysostomus, *Preken over Efeze (2:17-22)*; S. Kistemaker, *Exposition of the Epistles of Peter and of the Epistle of Jude*, (Grand Rapids:Baker, 1987), 87; J.R. Michaels, *1 Peter*, (WBC; Waco:Word, 1988), 88; J.C. Bette, G. van den Brink, H. Courtz en G.A. van Veelen (red.), *1 Petrus*, (SBNT; Veenendaal:CvB, 2004), 495; W. Grudem, *1 Peter*, (TNTC; Grand Rapids:Eerdmans, 1989), 102; J.H. Elliott, *1 Peter*, (AB; Garden City:Doubleday, 2000), 425; P.J. Achtemeier, *1 Peter, A Commentary on First Peter*, (Minneapolis:Fortress, 1996), 160; P.H.R. van Houwelingen, *1 Petrus: Rondzendbrief uit Babylon*, (CNT; Kampen:Kok, 1991), 80.

7 S. Kistemaker, *Exposition of the Epistles of Peter and of the Epistle of Jude*, (Grand Rapids:Baker, 1987), 88.

8 E. Mack, *International Standard Bible Encyclopedia*, red. G.W. Bromiley, Vol.I, (Grand Rapids:Eerdmans, 1979).

9 E.A. Blum, *1 Peter*, (EBC12;Grand Rapids:Zondervan, 1981), 230.

10 S. Greijdanus, *De Eerste Brief van den apostel Petrus*, (KV; Kampen:Kok, 1931), 95.

11 S. Kistemaker, *Exposition of the Epistles of Peter and of the Epistle of Jude*, (Grand Rapids:Baker, 1987), 88. Elliott (:425).

gedachte wordt ondersteund door Efeze 2:19-20: ‘Zo zijt gij dan geen vreemdelingen en bijwoners meer, maar medeburgers der heiligen en huisgenoten Gods, gebouwd op het *fundament* van de apostelen en profeten, terwijl Christus Jezus zelf de hoeksteen is.’¹²

De hoeksteen was de eerste steen van een gebouw, als hij één keer gelegd was, werden alle andere muren volgens zijn richting uitgelijnd. Deze steen bepaalde dan de hoek van het gebouw. Het accent ligt daarbij christologisch gezien op de samenbindende functie van Christus. Het kenmerkende voor zulke een hoeksteen in het fundament is dat hij twee muren van het bouwwerk met elkaar verbindt.¹³ Aangezien deze steen de lijn van de lijn van het gebouw aangaf, moest hij voorzichtig uitgekozen, gebruikt en gelegd worden.¹⁴

In Jesaja 28:16 staat de uitspraak in verbinding met het woord tot de heersers van Gods volk: het koningschap in Israël (vgl. Tg.). Het gaat in over de terzijdestelling van de bevoorrechte positie van de Israël, en concreet over het oordeel over Israël door de Assyriërs. Het is een vastbesloten verdelging (v22), geen schuilplaats is meer mogelijk (v15), maar er is een nieuwe fundering die door Jahweh zelf wordt gelegd.¹⁵ In Christus onze ‘Hoeksteen’ zal dit nieuwe koningschap grondslag vinden. In Hem zal zich Gods belofte uiteindelijk vervullen voor deze wereld.¹⁶

Bij het beeld van de hoeksteen wordt er vaak gezegd dat de (muur)lijn van de heidenen en de (muur)lijn van de Joden daarop samenkomen.¹⁷ Daarbij moeten we dan wel voorzichtig zijn om te snel bij de gelovige Jood en heiden aan een aparte muur te denken. Want dan zouden de Joden weer de ene richting vanaf de hoeksteen uitgaan en de heidenen de andere richting. Dat kan onmogelijk de bedoeling zijn van Ef2:19-22: ‘Zo zijt gij dan geen vreemdelingen en bijwoners meer, maar medeburgers der heiligen en huisgenoten Gods, gebouwd op het fundament van de apostelen en profeten, terwijl Christus Jezus zelf de hoeksteen is. In Hem wast elk bouwwerk, goed ineensluitend, op tot een tempel, heilig in de Here, in wie ook gij mede gebouwd wordt tot een woonstede Gods in de Geest.’¹⁸ Als we spreken over het christelijke gebouw dat opgroeit en gefundeerd is in Christus, spreken we over het samengaan van beiden muurlijnen op de hoeksteen. We zien dan niet meer de muurlijnen, maar enkel nog het fundament en de daarop rustende Joodse en heidense gelovigen die samen het nieuwe volk ‘de gemeente’ vormen. Op deze wijze verwijst de steen naar de Heer Jezus die de twee muren van Joden en heidenen tot één geheel heeft samengevoegd (Ef2:13-14). Hij is daarbij het fundament waarop het gehele gebouw rust (1Ko3:10-11). Scofield schrijft hierover:¹⁹

‘Voor de gemeente is Hij het fundament en de belangrijkste hoeksteen (Ef2:20), voor de Joden was Hij een steen van aanstoot bij Zijn eerste komst (Rm9:32-33; 1Ko1:23), en voor Israël zal Hij bij Zijn tweede komst de hoofdsteen zijn (Zc4:7).’

12 S. Kistemaker, *Exposition of the Epistles of Peter and of the Epistle of Jude*, (Grand Rapids:Baker, 1987), 88.

13 A.S. Wood, ‘Ephesians,’ in: *Ephesians-Philemon*, Vol.XI, (EBC; Grand Rapids:Zondervan, 1981), 42; S. Greijdanus, *Epheze, Philippenzen*, (KV; Kampen:Kok, 1949), 65; J.C. Bette, G. van den Brink, H. Courtz en G.A. van Veelen (red.), *1 Petrus*, (SBNT; Veenendaal:CvB, 2004), 495.

14 J.H. Elliott, *1 Peter*, (AB; Garden City:Doubleday, 2000), 425.

15 H.P. Medema, *De nieuwe mens. Bijbelstudies bij de brief van Paulus aan de Efeziërs*, (Vaassen:Medema, 1991), 131.

16 J. Ridderbos, *Het boek Jesaja*, Vol. I-II, (KV; Kampen:Kok, 1953), 226.

17 J. Calvin, *Ephesians*, *Calvin Commentaries*, Vol.XXII, (Philadelphia:Westminster, 1958), 68; Kreitzer Ef (1997:96).

18 H.P. Medema, *De nieuwe mens. Bijbelstudies bij de brief van Paulus aan de Efeziërs*, (Vaassen:Medema, 1991), 132.

19 C.I. Scofield, ‘1.Petrus,’ in: *Scofield Bibel, Revidierte Elberfelder Übersetzung mit Einleitungen, Erklärungen und Ketten-Angaben*, (Wuppertal:Brockhaus, 1997), 356.

De ontlastingsconstructies

Andere zochten de betekenis van de ‘hoeksteen’ hogerop en dachten aan een sluitsteen.²⁰ Dat was de steen die in het midden en op het hoogste punt van een boogconstructie werd geplaatst. Deze steen was onmisbaar. De gehele constructie werd erdoor verdeeld op de boog. Door deze middelste steen wordt zodoende de gehele bovenliggende constructie bij elkaar gehouden. Zonder sluitsteen, geen boog. En zonder boog was er geen ontlastingsconstructie wat ervoor zorgde dat men niet hoger kon bouwen.

Anderen dachten aan een latei – u weet wel dat horizontale balkje dat men bij oudere gebouwen nog van buiten kan zien boven de raamopening – en vonden ondersteuning in de oude bouwconstructie van Salomo’s tempel die volgens hen sprak van zo’n latei (NBG: ‘kapiteel’; 2Kn25:17).²¹ Ook in een Griekse tekst van Symmachus verwijst het woord *akrogóniaios* naar een kopere kapitaal dat op de pilaren van Salomo’s tempel stond. Eveneens lazen ze in het apocriefe boek *Testament van Salomo* uit de tweede/derde eeuw na Christus het volgende: ‘Jeruzalem werd gebouwd en de tempel voltooid. Maar er lag een grote en uitverkoren hoeksteen. Het was een steen die ik graag in de tophoek van de voltooide tempel wilde neerleggen. Alle werklieden en alle demonen die hen hielpen kwamen naar dezelfde plaats om de steen omhoog te heffen en neer te leggen aan de top van de heilige tempel. Maar ze waren niet sterk genoeg om de steen te bewegen en hem op de toegewezen tophoek te plaatsen, want de steen was buitengewoon groot en bruikbaar voor de hoek van de tempel’ (118).

Aanhangers van deze visie zien in de ‘hoeksteen’ vooral een verwijzing naar de stabiliteit die de Heer Jezus gegeven heeft aan zijn gemeente. Een nadeel van deze visie is dat de uitspraak dat de ongelovigen over deze steen struikelen vreemd doet aan deze voorstelling (1Pt2:7).²² Eveneens wordt in het *Testament van Salomo* later melding gemaakt dat de steen geplaatst wordt aan de ingang van de tempel (123).

De ‘topsteen’

Vervolgens vinden bij de uitleggers nog een derde verklaring voor de plaats van de ‘hoeksteen’. Deze derde optie gaat in navolging van Edwin le Bas ervan uit dat de ‘hoeksteen’ de hoogste steen is van een gebouw.²³ Bijvoorbeeld de hoogste en laatste steen van de piramide.

Deze gedachte wordt aangewakkerd door Zacharia 4:7: ‘Wie zijt gij, grote berg? Voor het aangezicht van Zerubbabel wordt gij een vlakte; hij zal de gevelsteen naar voren brengen onder het gejubel: heil, heil zij hem!’ De gevelsteen (lett.: ‘hoofdsteen’), wijst hier op de hoogste steen. Als deze gedachte juist zou zijn, zouden we de gemeente met een gebouw kunnen vergelijken dat groeit in de richting van de ‘verhoogde’ Christus. Deze vorm van de bovenste steen van de piramide bepaald immers het ontwerp van de piramide. De gemeente is dan een volk dat steeds uitkijkt naar haar doel: Jezus Christus.²⁴

Achtemeier wijst er echter op dat de Hebreeuwse woorden in Zacharia en Jesaja verschillend zijn.²⁵ Jesaja spreekt immers over een ‘hoeksteen’ (Hebr. *’even pinnat*), terwijl Zacharia over een ‘hoofdsteen’ (Hebr. *’even ro’sha*) spreekt.

20 J. Jeremias, ‘ἀκρογωνίασιον,’ in: *Theological Dictionary of the New Testament*, red. G. Kittel en G. Friedrich, Vol. I, (Grand Rapids:Eerdmans, 1964-1976), 792; S. Kistemaker, *Exposition of the Epistles of Peter and of the Epistle of Jude*, (Grand Rapids:Baker, 1987), 87.

21 J. Jeremias, ‘ἀκρογωνίασιον,’ in: *Theological Dictionary of the New Testament*, red. G. Kittel en G. Friedrich, Vol. I, (Grand Rapids:Eerdmans, 1964-1976), 792; J.R. Michaels, *1 Peter*, (WBC; Waco:Word, 1988), 103.

22 J. Jeremias, ‘ἀκρογωνίασιον,’ in: *Theological Dictionary of the New Testament*, red. G. Kittel en G. Friedrich, Vol. I, (Grand Rapids:Eerdmans, 1964-1976), 793.

23 E.E. La Bas, ‘Was the Cornerstone of Scripture a Pyramidion?’ *Palestine Exploration Quarterly* 78, (1946): 103-115.

24 J. Gnllka, *Der Epheserbrief*, (HThKNT; Freiburg:Herder, 2002), 158.

25 P.J. Achtemeier, *1 Peter, A Commentary on First Peter*, (Minneapolis:Fortress, 1996), 160.

De ingangsteen

Derrett wijst er als vierde verklaring op dat de ‘hoeksteen’ zich niet in het fundament bevond, maar aan de ingang van de tempel stond.²⁶ Hij verwijst hierbij eveneens naar het *Testament van Salomo* dat zegt dat de hoeksteen bovenaan de ingang van de tempel kwam te liggen: ‘En de steen werd de trap gedragen door de veldfles en hij legde hem neer bij het einde van de ingang van de tempel’ (123). Ook de Syrische Peshita wijst er in Jesaja 28:16 op dat de steen niet in het fundament, maar aan de hoek van de muur lag.

De familievorst

Ten slotte bestaat er de gedachte om bij de ‘hoeksteen’ te denken aan de familie, stam of het eigen volk. De Israëliet vergeleek deze namelijk vaak met een huis en noemde het familiehoofd of de vorst dan zinnebeeldig de ‘hoeksteen’ van de stam of het volk. Daarom zouden we ook in Jesaja 28:16 en Psalm 118:22 bij de ‘hoeksteen’ kunnen denken aan de belangrijkste vorst waarop Gods beloftes rusten: de Messias.²⁷ Een nadeel bij deze uitleg is echter dat zij nergens ondersteund wordt in Schrift.

Conclusie

Het is duidelijk dat de steen van wezenlijk belang was voor het gebouw. De exacte lokatie kan echter tot op heden niet vastgesteld worden.

---

²⁶ J.D.M. Derrett, ‘The Stone That the Builders Rejected,’ in: *Studies in the New Testament*, Vol. II, (Leiden:Brill, 1978), 61, 64.

²⁷ Riehm, (red.) *Bijbels Woordenboek, voor ontwikkelde lezers der heilige Schriften*, (1894; dig. ed. Dordrecht:Importantia, 2005).